

BERNARDETA IWAŃSKA-CIEŚLIK

ASPEKTY BADAŃ NAD KSIĘGOZBIORAMI CZŁONKÓW KAPITUŁY KATEDRALNEJ WE WŁOCŁAWKU

Badania księgozbiorów historycznych przechowywanych w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, w której zasobach znalazły się fragmenty miejscowej biblioteki kapituły katedralnej oraz księgozbioru franciszkanów-reformatów włocławskich, a także innych księżnic kościelnych, pozwoliły na zestawienie wykazu właścicieli większych lub mniejszych zbiorów książkowych. W wykazie tym znaczną grupę stanowią prałaci i kanonicy włocławskiej kapituły katedralnej; dotychczas zidentyfikowano 141 takich osób. Kryterium włączenia do tego wykazu była nie wielkość księgozbioru, lecz jakakolwiek wzmianka o tym, że byli właścicielami chociażby jednej książki, co jest ważne zwłaszcza przy badaniu najstarszych fragmentów kolekcji. Również krótka notka o zainteresowaniu piękną księgą oraz darowaniu cennej pozycji pozwala w sposób pośredni wnioskować o pewnym zainteresowaniu książką i otwiera drogę do dalszych poszukiwań proveniencyjnych.

Źródła i opracowania

W poszukiwaniach księgozbiorów historycznych należy przede wszystkim uwzględnić zasoby archiwalne, w których można znaleźć inwentarze, spisy, katalogi księgozbiorów, będące dokumentami dołączonymi do testamentu lub pozycjami samoistnymi. Dostarczają one niekiedy informacji szczytkowych, potwierdzających jedynie fakt, że dany kanonik posiadał jakiś księgozbiór lub pojedyncze książki.

W archiwaliach wytworzonych we Włocławku przez kapitułę katedralną lub konsystorz zostały do tej pory odnalezione inwentarze, sporządzone przy okazji spisywania testamentów przez kanoników: Krzesława z Kurozwęk (zm. 1503)¹, Franciszka Łąckiego (zm. 1617)², Mikołaja Kąckiego (zm. 1650)³, Stefana Sumińskiego (zm. 1761)⁴ oraz Piotra Pawła Sikorskiego (zm. 1761)⁵.

Niekiedy inwentarze powstawały przy okazji spisywania w trakcie wizytacji ruchomości przechowywanych w katedrze wrocławskiej⁶. W ten sposób został spisany księgozbiór kanonika Bonifacego Szembeka (zm. 1753), który pozostawił książki bez zapisu testamentowego, a wykaz jego kolekcji dołączono zarówno do katalogu biblioteki kapituły wrocławskiej z 1760 r., jak i przy katalogu z 1827 r.⁷ Podobnie było w przypadku księgozbioru kanonika Karola Ludwika Pollera (zm. 1887), którego skromna biblioteczka została wpisana do księgi inwentarzowej katedry wrocławskiej przez ks. Stanisława Chodyńskiego⁸.

Poza archiwum wrocławskim inwentarze księgozbiorów kanoników wrocławskich znajdują się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, jak chociażby kanonika wrocławskiego Macieja Garnysza (zm. 1790), a późniejszego podkanclerzego i biskupa chełmskiego⁹. Krótka informacja o posiadanym zasobie książek pojawia się przy testamentach: Łukasza Bratkowskiego (zm. 1627), Pawła Mirowskiego (zm. 1660), Baltazara Aleksandra Gissy (zm. 1689), Marcina Protficza (zm. 1700), Marcina Trojnarskiego (zm. 1787) oraz innych.

O księgozbiorach członków kapituły wrocławskiej można się wiele dowiedzieć na podstawie zachowanych ich fragmentów w zasobach obecnie funkcjonujących bibliotek kościelnych i świeckich. Sporo takich ocalałych fragmentów posiada Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Także dzięki informacji pośredniej, jakiej dostarczają katalogi cennych kolekcji: rękopisów, inkunabułów czy druków z XVI i XVII wieku, można odnaleźć fragmenty zbiorów kapitulnych dostojników wrocławskich. Poza Wrocławkiem pojedyncze pozycje z tych zbiorów odnaleziono w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie¹⁰, Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie¹¹, Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie¹², Bibliotece Jagiellońskiej¹³, Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego¹⁴, Bibliotece Kórnickiej¹⁵, Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Bydgoszczy¹⁶, bibliotece franciszkanów w Gnieźnie oraz bibliotece franciszkanów-reformatów we Wrocławku. Zapewne interesujące nas fragmenty księgozbiorów można odnaleźć w kartotece proveniencji do centralnego katalogu inkunabułów w Bibliotece Narodowej¹⁷.

Dotychczas ukazało się tylko kilka opracowań, w których można znaleźć informacje dotyczące omawianych księgozbiorów. Nazwiska nielicznych właścicieli książek z grona kapituły zostały przytoczone w pracy ks. Stanisława Chodyńskiego¹⁸, poświęconej dziejom biblioteki kapituły katedralnej we Wrocławku. Omówienie, a niekiedy tylko zasygnalizowanie niektórych

z wrocławskich księgozbiorów prałackich i kanonicznych zostało zawarte w opracowaniach: *Personalne księgozbiory historyczne XVI – 1 poł. XIX w. w bibliotece seminaryjnej we Wrocławku*¹⁹ oraz *Superekslibrisy w zbiorach biblioteki Seminarium Duchownego we Wrocławku*²⁰, autorstwa ks. Kazimierza Rulki, a także w rozdziale poświęconym ofiarodawcom cennych ksiąg dla biblioteki kapitulnej w rozprawie doktorskiej Bernardety Iwańskiej-Cieślak²¹. Niektórzy z właścicieli księgozbiorów zostali wprowadzeni do kolejnego uzupełnienia *Słownika pracowników książki polskiej*²². Ostatnio wybrani kanonicy wrocławscy zostali wymienieni przy okazji omawiania fragmentu księgozbioru franciszkanów-reformatów wrocławskich oraz pochodzenia ich zbiorów²³. W sposób informacyjny zostały przedstawione księgozbiory kanoników XVII i XVIII wieku²⁴. Osobnych opracowań doczekały się księgozbiory: kanonika K.L. Pollnera²⁵, późniejszego biskupa Wojciecha Owczarka (1875–1938)²⁶ oraz braci Zenona i Stanisława Chodyńskich²⁷.

Motywy gromadzenia księgozbiorów

Wpływ na gromadzenie prywatnych bibliotek przez prałatów i kanoników wrocławskich miało przede wszystkim zdobyte wykształcenie, zwłaszcza w zakresie nauk humanistycznych; stanowiska zajmowane na poszczególnych etapach kariery, jak również prowadzona działalność pisarska i naukowa.

Decydującym powodem gromadzenia książek jest wykształcenie. Prałaci i kanonicy katedralni funkcjonowali w środowisku, w którym wymagana jest znajomość nie tylko obowiązków kapłańskich, ale także zagadnień teologicznych, prawa kanonicznego i świeckiego.

Kandydat wstępujący do kapituły wrocławskiej musiał posiadać, obok innych walorów, udokumentowane szlachectwo oraz odpowiednie wykształcenie²⁸. Jeszcze w 1421 r. członkowie polskich kapituł zadbali o to, aby w ich poczet byli przyjmowani tylko kandydaci pochodzenia szlacheckiego, a plebejusze musieli posiadać przynajmniej stopień doktorski. Sprawa została ponownie podjęta w bulli papieża Sykstusa IV z 1483 r., gdzie zostało zapisane, że przynajmniej dwóch kanoników musi posiadać stopnie naukowe z teologii lub prawa. Na terenach polskich kwestia została uregulowana na sejmikach w Piotrkowie (1496 r.) i w Radomiu (1505 r.), na których uchwalono, że do kapituł nie mogą wstępować osoby bez pochodzenia szlacheckiego, z wyjątkiem dwóch doktorów teologii, dwóch doktorów prawa i jednego doktora medycyny. Ustawy szlacheckie zostały zatwierdzone przez papieża Leona X w 1515 r., z kolei papież Paweł III w 1543 r. nakazał oddać plebejuszom pięć kanonii²⁹. Kapituła wrocławska podporządkowała się postanowieniom papieża Marcina V i ustawom zatwierdzonym podczas sejmików piotrkowskiego i radomskiego, co zostało zaznaczone w jej statutach³⁰.

Przyszli oraz już zasiadający w kapitule wrocławskiej kanonicy kształcili się na polskich, jak i zagranicznych uczelniach. Wiadomo, że w pierwszej połowie XIV wieku w jej gronie zasiadało siedmiu mieszczan i aż pięciu z nich studiowało³¹. W tym okresie uczyli się oni na uczelni w Pradze, jak np. Piotr z Kobylnik, następnie na uniwersytecie w Heilderbergu, gdzie doskonalili się głównie w naukach prawniczych.

W wieku XV zwiększyła się liczba kanoników studiujących, za sprawą finansowania przez kapitułę, nauki prawa kanonicznego lub teologii. Stało się to tak popularnym sposobem zdobywania wykształcenia, że bp Władysław Oporowski zmuszony był w 1447 r. ograniczyć liczbę kanoników jednocześnie studiujących na koszt kapituły do dwóch³². Spośród dostępnych wszechnic wybierano Akademię Krakowską, na której zdobywano wykształcenie z teologii, prawa rzymskiego i kanonicznego oraz medycyny. Wśród kanoników kujawskich znanych jest dziesięciu XV-wiecznych studentów, między innymi kanonik wrocławski i krakowski Mikołaj Bylina, który był rektorem Akademii w latach 1448–1449³³. Podejmowano studia także w Pradze, Padwie i Bolonii.

Nadal wybierano te uczelnie w XVI i XVII wieku. Duży wpływ na podniesienie poziomu wykształcenia miały uchwały soboru trydenckiego, które nałożyły na biskupów obowiązek tworzenia seminariów duchownych, a w kapitułach katedralnych i kolegiackich miały zasiadać osoby legitymujące się doktoratami, licencjatami teologii lub prawa kanonicznego. Rzeczywistość odbiegała od postulatów, ale widoczna była rosnąca liczba wykształconych kanoników³⁴. Członkowie kapituły wrocławskiej szczególnie chętnie w XVI wieku odwiedzali w celach edukacyjnych Rzym; stopnie doktorów prawa i teologii zdobyli tam: Jan Sikorski (zm. 1599), Jan Bieńkowski (zm. 1621) czy Mikołaj Brzeziński (zm. 1622).

W wieku XVIII kandydaci do grona kapituły katedralnej w celu zdobycia wykształcenia wybierali Kraków i Rzym. Znanych jest z tego okresu odpowiednio 22 i 21 studiujących w tych ośrodkach. Jednakże nie jest to suma zamknięta, ponieważ przy biogramach niekiedy pojawia się tylko osiągnięty stopień bez podania miejsca uczelni. Dzięki zachowanym metrykom uczelni polskich i zagranicznych można to uzupełnić i wzbogacić o analizę podróży naukowych duchowieństwa wrocławskiego. Poza wspomnianymi dwoma miejscowościami studiowano jeszcze w Akademii Zamojskiej. Należy podkreślić, że w wieku XIX, jak i poprzednim, nie możemy mówić już o braku wykształcenia seminaryjnego. Prałaci i kanonicy byli absolwentami seminarium wrocławskiego, gnieźnieńskiego, krakowskiego i warszawskiego. Stopień magistra czy kandydata teologii

zdobywali w powstałej w 1835 r. Akademii Duchownej w Warszawie, w 1867 r. przeniesionej do Petersburga, który był przedsiönkiem do podjęcia dalszych studiów w Rzymie. W celach podjęcia studiów specjalistycznych duchowni XX-wieczni wyjeżdżali także Fryburga Szwajcarskiego, gdzie zostali wysłani późniejsi kanonicy: Leon Andrzejewski (zm. 1965) i Franciszek Korszyński (zm. 1962).

Wyjazdy do ośrodków naukowych polskich czy zagranicznych były okazją nabycia w miejscowych księgarniach najnowszych opracowań, komentarzy czy źródeł do badań. Okres studiów był również czasem bliskich kontaktów z gronem profesorskim, które ambitnych i obiecujących studentów nagradzało własnymi książkami. Również sami studenci wymieniali się między sobą niezbędnymi publikacjami.

Kolejnym bodźcem w sposób zdecydowany wpływającym na powiększanie się zasobu książek były zajmowane stanowiska w kapitule i w diecezji. Dzięki zdobytemu wykształceniu kandydaci, zwłaszcza mieszcianie, mieli łatwiejszy dostęp do różnych stanowisk w ramach kapituł katedralnych w okresie, kiedy decydującym czynnikiem pozwalającym na wstąpienie do jej grona było pochodzenie szlacheckie.

Struktura kapituły obejmowała prałatury i kanonie (początkowo do godności prałackich miała dostęp jedynie szlachta). Każda z nich wymagała posiadania innej wiedzy i predyspozycji. I tak prałat pełniący obowiązki prepozyta musiał dysponować aktualną wiedzą dotyczącą przywilejów i majątku kapituły, ponieważ reprezentował jej interesy od strony finansowej. Podobny zakres obowiązków miał archidiakon, który był przedstawicielem biskupa w administrowaniu i sprawowaniu jurysdykcji nad powierzöną mu częścią diecezji (do 1818 r. archidiakon pomorski, kruszwicki lub włocławski).

W ramach kapituły kanonicy mogli awansować na stanowiska: dziekana, scholastyka, kanclerza, kustosza, kantora czy kaznodziei. Każda z tych funkcji wymagała odpowiedniego przygotowania merytorycznego, koniecznego do kierowania szkołą katedralną, archiwum i zbiorami bibliotecznymi, obrzędami liturgicznymi i służącymi do tego księgami, z kolei kaznodzieja, zwłaszcza w okresie reformacji i kontrreformacji, musiał dysponować pogłębioną wiedzą teologiczną, aby móc bronić Kościoła katolickiego przed wewnętrznym rozłamem³⁵.

Przedstawiciele włocławskiej kapituły katedralnej zajmowali także ważne pozycje w konsystorzu, gdzie pełnili obowiązki oficjała, surogata (zastępcy oficjała) lub notariusza. Poza sądem włocławskim pracowali jeszcze w konsystorzu pomorskim, tczewskim, bydgoskim i świeckim³⁶.

Znajomość prawa była szczególnie przydatna prałatom i kanonikom delegowanym do Trybunału Głównego Koronnego, sądu powołanego przez króla Zygmunta Augusta, do którego byli wybierani przedstawiciele głównych instytucji państwowych i kościelnych³⁷. Dla niektórych kapituła była zwieńczeniem kariery w strukturach kościelnych, dla innych jedynie etapem do objęcia jeszcze wyższych i bardziej odpowiedzialnych stanowisk. Z tego grona wywodzi się wielu biskupów pomocniczych, biskupów czy nawet prymasów Rzeczypospolitej.

Kolejnym bodźcem, który mógł wpłynąć na gromadzenie własnego zasobu książek była twórczość pisarska i działalność naukowa, szczególnie gdy chodzi o kapitulnych włocławskich z drugiej połowy XIX i XX wieku. S. Chodyński w swoim „Katalogu” zidentyfikował 38 bardziej lub mniej znanych twórców z kapituły włocławskiej, którzy pisali dzieła teologiczne, w tym ascetyczne, historyczne, prace homiletyczne, zajmowali się tłumaczeniem publikacji hagiograficznych, prawem kanonicznym i cywilnym oraz drukowali panegiryki. Wyznacznikiem znaczenia tych prac dla dziejów kultury piśmienniczej jest zamieszczenie biogramów ich autorów w *Słowniku polskich teologów katolickich* (t. 1–9)³⁸, w którym znajdujemy następujących członków kapituły włocławskiej: Stanisław Karnkowski (zm. 1603), Walenty Kuczborski (zm. 1573), Stanisław Sokołowski (zm. 1593), Jan Dymitr Solikowski (zm. 1603), Stefan Damalewicz (1673), Baltazar Miaskowski (zm. 1632), Piotr Mieszkowski (zm. 1649), Paweł Mirowski (zm. 1660), Zenon (zm. 1887) i Stanisław (zm. 1919) Chodyńscy, Leon Andrzejewski (zm. 1965), Stefan Biskupski (1973), Henryk Kaczorowski (zm. 1942), Franciszek Korszyński (zm. 1962). W późniejszym czasie członkowie kapituły katedralnej byli wybierani przede wszystkim spośród grona profesorskiego miejscowego seminarium duchownego; obowiązywało to do wcześniejszego udokumentowania swojego wykształcenia i osiągnięć naukowych³⁹.

Wspomniane czynniki są jedynie początkiem poszukiwań przyczyn gromadzenia mniejszych lub większych księgozbiorów. W toku pogłębionych badań możliwe będzie chociaż egzemplifikacyjne uchwycenie takich sytuacji stymulujących powstawanie bibliotek prywatnych, jak: środowisko rodzinne, otoczenie rozwoju naukowego, przebieg kariery w obrębie kapituły katedralnej, jak również poza nią.

Zainteresowania bibliofilskie

Głównym przekazem świadczącym o zamiłowaniach bibliofilskich są noty własnościowe, którymi właściciele oznaczali swoje księgozbiory, szczególnie często w XVII wieku. Niektórzy właściciele książek pozostawiali

na nich swoje superekslibrisy, ekslibrisy, odciski pieczęci lub zaznaczali swoją własność zwykłymi podpisami ręcznymi.

Spośród XVI-wiecznych członków kapituły wrocławskiej na uwagę zasługuje pod tym względem scholastyk wrocławski w latach 1576–1583, a późniejszy arcybiskup lwowski Jan Dymitr Solikowski, który swoje książki zaopatrywał w superekslibris⁴⁰. Z wcześniejszego okresu należy wymienić kolekcjonera książek Piotra Izdbieńskiego (zm. 1528), pochodzącego ze sławnej rodziny bibliofilów. Należące do niego pozycje oznaczał także superekslibrisem zawierającym herb Poraj, nad nim wizerunek jego patrona – św. Piotra, a na dolnej okładzinie umieszczał wizerunek św. Stanisława i napis: „D. Petri Izdbyeński”⁴¹. Poza nimi superekslibrisami posługiwali się jeszcze: Jakub Zadzik (zm. 1642), Piotr Mieszkowski (zm. 1648), Piotr Raduński (zm. 1683), Wojciech Ignacy Bardziński (zm. 1723), Cyprian Kazimierz Wolicki (zm. 1775).

Ekslibrisy były stosowane przez kanoników wrocławskich bardzo rzadko. Miedziorytowa plakietka ekslibrisowa dysponował XVII-wieczny kanonik Stanisław Zienkiewicz, w której poza herbem rodowym zostały umieszczone inicjały: S[tanislau] Z[ienkiewicz] C[anonicus] C[rusviciensis] P[rotonotarius] V[ladislaviensis] P[raepositus]⁴². Na pozycjach z księgozbioru wspomnianego wyżej Piotra Izdbieńskiego spotyka się odbicie stempla ekslibrisowego, składającego się z jego herbu i inicjałów PI oraz zapisu: „Liber Petri Izdbyeński, canonici Vladislaviensis”⁴³. Właściwe ekslibrisy stały się bardziej popularne dopiero w XX wieku (ks. Jan Adamecki, ks. Jan Paweł Grajner)⁴⁴. Własnymi pieczętkami do oznakowania biblioteki dysponowali bracia Chodyńscy, bibliista Józef Kruszyński (zm. 1953), Stefan Biskupski (zm. 1973)⁴⁵ oraz inni.

Najpopularniejszą, a zarazem najprostszą formą zaznaczania własności na poszczególnych woluminach był odręczny podpis, który stosował praktycznie co drugi niżej wymieniony prałat i kanonik. Wyjątkowo skromnie podpisywał książki biskup sufragan Karol Ludwik Pollner, który pozostawiał na swoich pozycjach tylko „Ks. Pollner”. Było to pewnym kontrastem do oznaczeń kanoników z poprzednich wieków, którzy obok imienia i nazwiska wymieniali zajmowane stanowiska: Andrzej Korsz (zm. 1719) swoją bibliotekę znakował: „Andr[ae] Corsz Can[onici] Vlad[islaviensis] Off[icialis] Ged[anensis]”⁴⁶, podobnie postępował również Jan Chryzostom Żakowski (zm. 1720): „Ex libris Chrysostomi Żakowski Canonici Vladislaviensis et Cracoviensis”⁴⁷.

O poszanowaniu własnego księgozbioru może świadczyć troska o jego dalsze losy, zwłaszcza po śmierci właściciela. Część członków kapituły

włocławskiej decydowała się na przekazanie swojego księgozbioru innej instytucji niż miejscowa biblioteka kapitulna. Niekiedy przekazywali go rodzinie lub przyjaciołom. Częstym zjawiskiem wśród kanoników włocławskich było dzielenie zbiorów książkowych między trzy księżnice: seminaryjną, kapitulną i franciszkanów-reformatów, jak zrobili to Baltazar Aleksander Gissa i Marcin Protfciz⁴⁸.

Na początku XVI wieku swój zbiór liczący ponad 100 pozycji przekazał księżnicy kapituły poznańskiej kanonik włocławski i kanclerz poznański Jan Łukowski (zm. 1514). W XVII wieku Teodor Zaporski, kantor włocławski i oficjał gdański, przekazał swoje książki do zbiorów biblioteki seminarium duchownego we Włocławku. Również tej bibliotece 30 książek w języku łacińskim i francuskim podarował Jan Chryzostom Żakowski (zm. 1720). Z kolei Baltazar Miaskowski (zm. 1632), archidiacon pomorski i sufragan włocławski, swoje książki przekazał w 1628 roku jezuitom w Poznaniu⁴⁹.

Maciej Sisinius (właśc. Kąkol, zm. 1625), który posiadał duży zbiór książek po biskupie Janie Dymitrze Solikowskim, swoim przyjacielu, przekazał go w testamencie klasztorowi dominikanów w Piotrkowie. Wojciech Brzyszewski (zm. 1627) w zapisie swej ostatniej woli nakazał sprzedać swoje książki, oprócz teologicznych, które miały być przekazane reformatom włocławskim⁵⁰. Stefan Damalewicz (zm. 1673) swoją bibliotekę umieścił u kanoników regularnych w Kaliszu⁵¹. Z kolei Jan Kazimierz Jugowski (zm. 1726) obdarował dwa księgozbiory instytucjonalne: piękny mszał przekazał kartuzom kaszubskim, a kilkanaście druków misjonarzom z Chełmna⁵². Kartuski klasztor „Raj Maryi” otrzymał również trzy pozycje od Franciszka Łackiego (zm. 1617)⁵³.

Florian Antoni Lachowicz (zm. 1759) postanowił przekazać swoje książki Kolegium Większemu Uniwersytetu Krakowskiego, a te, które mają i nie są im potrzebne, polecił oddać swemu przyjacielowi ks. Chrzanowskiemu. Dla reformatów włocławskich zostawił dziewięciotomowe dzieło Aleksandra Natalisa. Temu zgromadzeniu swój księgozbiór przekazał również Marcin Mikołaj Trojanowski (zm. 1797). Z kolei reformatom krakowskim własny zasób biblioteczny przekazał Józef Rudnicki (zm. 1679)⁵⁴.

Spośród innych zapisów testamentowych z XVIII wieku można wymienić ten spisany przez Andrzeja Sokołowskiego (zm. 1729), który przekazuje swoje książki dla kościoła w Nieszawie. Sufragan włocławski Cyprian Wolicki (zm. 1775) postanowił nie obdarowywać żadnego zbioru instytucjonalnego i pozostawił swoje książki kanonikowi Maciejowi Grzegorzowi Garnyszowi (zm. 1790)⁵⁵.

Niekiedy właśnie tylko dzięki przekazanym darom, jak w przypadku kilkutysięcznego zbioru braci Chodyńskich o charakterze humanistycznym na rzecz biblioteki seminaryjnej jeszcze przed 1904 r.⁵⁶, dowiadujemy się o pasjach książkowych wrocławskich kanoników XX wieku. Pomimo nieodległych czasów brak informacji o wielkości i profilu gromadzonego przez nich księgozbioru. Obecnie w celach rejestracyjnych zestawienia takich aktów przekazania swoich zbiorów dokonał ks. Kazimierz Rulka⁵⁷. Ze sporządzonego wykazu wynika, że w XX stuleciu do biblioteki część lub całość własnego księgozbioru przekazało 23 prałatów, kanoników oraz wywodzących się z tego grona biskupów. O pasjach bibliofilskich, skrupulatnym znakowaniu własnych książek dowiadujemy się z już przygotowanych opracowań zachowanych fragmentów zbiorów: ks. Jana Adameckiego, ks. Franciszka Józwiaka oraz biskupa Wojciecha Owczarka⁵⁸.

* * *

Niniejsze opracowanie, będące wstępem do badań nad księgozbiormi prałatów i kanoników wrocławskiej kapituły katedralnej, ma przede wszystkim na celu ogólną prezentację dotychczasowych opracowań na ten temat, zaznaczenie wykorzystanych do tej pory źródeł, przybliżenie powodów, jakie mogą wpływać na gromadzenie własnego księgozbioru w tej badanej społeczności, jak również wskazać osobisty stosunek do prywatnego zbioru poprzez zapiski własnościowe, a niekiedy zadbanie o jego dalsze losy po śmierci właściciela.

Rejestrowanie księgozbiorów historycznych wydaje się niezbędne do prowadzenia badań historycznych i nie tylko księgoznawczych, ale również tych odnoszących się do historii literatury i jej recepcji, historii czytelnictwa i innych. Prace na podstawie inwentarzy dawnych księgozbiorów są pisane przez filologów, historyków nauki, filozofów czy religioznawców⁵⁹.

Niestety nie jest to okres jednolity; wymaga odmiennego traktowania okres staropolski, czas zaborów, jak i wiek XX, który jest ubogi w dane dotyczące prywatnych księgozbiorów duchowieństwa wrocławskiego. Każdy z przedstawionych okresów rozwoju poszczególnych kolekcji prywatnych wymaga umieszczenia go na szerszym tle porównawczym, jak chociażby z księgozbiormi gromadzonymi przez inne grupy duchowieństwa w diecezji kujawsko-pomorskiej, wrocławsko-kaliskiej oraz obecnej wrocławskiej. Szczególnie interesujące może być zestawienie ich z księgozbiormi parafialnymi, które poznamy szczególnie w trakcie ich wizytacji⁶⁰, czy duchowieństwa innych polskich kapituł katedralnych.

ANEKS

Zestawienie prałatów i kanoników kapituły katedralnej we Włocławku, o których wiadomo, że byli właścicielami ksiązek

Zakres chronologiczny obejmuje wieki XV–XX. Kryterium zaszeregowania danej osoby do któregoś z tych stuleci były daty życia oraz czas funkcjonowania w ramach struktur kapituły katedralnej we Włocławku. Przy zachowanych fragmentach księgozbioru dodano *, a w przypadku, kiedy informacja o zasobie bibliotecznym jest pośrednia i bez podania konkretnych danych o jego wartościach liczbowych, wstawiono (+).

XV wiek

Jarand z Brudzewa, zm. po 1490 r. (7 wol./1 wol. *)

Krzysztof z Kurozwięk, zm. 1503 r. (+)

Mikołaj z Przywieczerzyna, zm. ok. 1496 r. (3 wol.)

XVI wiek

Borzysławski Jan Stanisław [1593r] (1 wol. *)

Dąbrówka (de Dombrowa) Jan, zm. 1513 r. (2 wol.)

Drzewiecki Maciej, zm. 1575 r. (2 wol. *)

Izdbieński Piotr, zm. 1528 r. (2 wol. *)

Kamieński Dominik, zm. 1553 r. (4 wol.)

Karnkowski Stanisław, zm. 1603 r. (14 wol. *)

Konarzewski Józef, zm. 1591 r. (1 wol.)

Kuczborski Walenty, zm. 1573 r. (1 wol. *)

Longus v. Długosz Jakub, zm. 1539 r. (+)

Łącki Maciej, zm. 1557 r. (+)

Łukowski Jan, zm. 1514 r. (ponad 100 wol.)

Maciejowski Samuel, zm. 1550 r. (1 wol. *)

Myszyński Aleksander, zm. po 1540 r. (+)

Olszewski Melchior, zm. 1619 r. (+)

Parzniewski Jan, zm. 1540 r. (1 wol.)

Paweł z Łyczek, zm. 1532 r. (3 wol.)

Pczeniński Nikodem, zm. 1557 r. (1 wol.)

Sikorski Jan, zm. 1599 r. (1 wol.)

Sokołowski Stanisław, zm. 1593 r. (1 wol. *)

Solikowski Jan Dymitr, zm. 1603 r. (1 wol. *)

Stanisław z Księżej Rzeczycy, [XVI w.] (1 wol. *)

Urlich Urban, [XVI w.] (4 wol.)

Wargawski Rafał, zm. ok. 1561 r. (1 wol. *)

Wätzenrode Łukasz, zm. 1512 r. (1 wol. *)

Witowski Andrzej, zm. 1584 r. (1 wol.)

Wysocki Marek, zm. 1549 r. (1 wol.)

Wyszczelski Piotr, zm. 1576 r. (1 wol. *)

Zienkiewicz Stanisław, [XVI w.] (1 wol. *)

XVII wiek

Andrzej Albinowski, zm. 1706 r. (1 wol. *)

Bernewicz v. Bernowicz M. Christ., zm. 1686 r. (1 wol. *)
Bratkowski Łukasz, zm. 1629 r. (3 wol. *)
Brzyszewski Wojciech, zm. 1627 r. (6 wol. *)
Bykowski Marcin, zm. 1620 r. (+)
Bielanowski v. Bylanowski Marcin, zm. 1640 r. (9 wol. *)
Czerniakowski Michał Franciszek, zm. 1665 r. (5 wol. *)
Damalewicz Stefan, zm. 1673 r. (5 wol. *)
Dąbski Stanisław, zm. 1700 r. (1 wol. *)
Dąbski Daniel, zm. 1629 r. (4 wol. *)
Gissa Baltazar Aleksander, zm. 1689 r. (31 wol. *)
Głębowski Mikołaj, zm. po 1630 r. (1 wol. *)
Grotkowski Sebastian, zm. 1650 r. (2 wol. *)
Grylewicz Andrzej, [XVII] (1 wol. *)
Grylewicz Józef Stanisław, [XVII] (1 wol. *)
Judycki Mateusz Jan, zm. 1667 r. (2 wol. *)
Kački Mikołaj, zm. 1650 r. (24 wol.)
Łącki Franciszek, zm. 1617 r. (12 wol./4 wol. *)
Łempicki Bartłomiej, zm. 1660 r. (1 wol. *)
Łukomski Andrzej, zm. 1637 r. (+)
Miaskowski Baltazar, zm. 1632 r. (1 wol. *)
Michtarowski Jan, zm. 1708 r. (2 wol. *)
Mieszkowski Piotr Paweł, zm. 1649 r. (2 wol. *)
Mirowski Paweł, zm. 1660 r. (18 wol. *)
Morawiec Stanisław, zm. po 1667 r. (1 wol. *)
Niemierza Tomasz Stanisław, zm. 1693 r. (3 wol. *)
Ninkowski Jan, zm. 1662 r. (1 wol. *)
Paprocki Wacław, zm. 1642 r. (5 wol. *)
Protficz Marcin, zm. 1700 r. (34 wol. *)
Przewłocki Łukasz, zm. 1682 r. (1 wol. *)
Pukarzewski Florian, zm. 1627 r. (1 wol.)
Raduński Piotr, zm. 1683 r. (1 wol. *)
Rostkowski Sebastian, zm. 1629 r. (1 wol. *)
Rudnicki Józef, zm. 1679 r. (1 wol. *)
Sisini Maciej, zm. 1625 r. (2 wol.)
Strasz Erazm Stanisław, zm. 1691 r. (1 wol. *)
Urbański Andrzej, zm. 1681 r. (1 wol. *)
Zadzik Jakub, zm. 1642 r. (1 wol.)
Zaporski Teodor, zm. 1652 r. (+)

XVIII wiek

Bardziński Wojciech Ignacy, zm. 1723 r. (1 wol. *)
Błędowski (z Błędowa) Mateusz, zm. 1774 r. (1 wol. *)
Boszyński Jan Stanisław, zm. 1718 r. (3 wol. *)
Chmielewski Franciszek, zm. 1739 r. (1 wol. *)
Corsz v. Korsz, zm. 1719 r. (13 wol. *)
Dąbrowski Kazimierz Benedykt, zm. po 1718 r. (81 wol./1 wol. *)

Dembowski Kajetan Wawrzyniec, zm. 1800 r. (1 wol. *)
Dembowski Jan, zm. 1790 r. (1 wol.)
Dunin Stefan, zm. 1757 r. (3 wol. *)
Działyński Aleksander, zm. 1739 r. (1 wol. *)
Garnysz Maciej Grzegorz, zm. 1790 r. (ponad 430 wol.)
Gniazdowski Piotr, zm. 1734 r. (2 wol. *)
Gostomski Paweł, zm. 1732 r. (+)
Górski Ludwik Stanisław, zm. 1799 r. (+)
Gutteter Maciej, zm. 1715 r. (2 wol. *)
Jugowski Jan Kazimierz, zm. 1726 r. (1 wol.)
Lachowicz Florian Antoni, zm. 1759 r. (+)
Lasocki Ignacy, zm. 1772 r. (3 wol. *)
Lipski Kazimierz, zm. 1797 r. (2 wol. *)
Niewieściński Józef, zm. 1782 r. (+)
Ossowski Konstanty, zm. 1733 r. (+)
Sikorski Piotr Paweł, zm. 1761 r. (95 wol.)
Sokołowski Andrzej Jan Kanty, zm. 1729 r. (+/1wol. *)
Sokołowski Kasper, zm. 1770 r. (60 wol.)
Sumiński Stefan, zm. 1761 r. (21 wol.)
Szczyński Jan Chryzostom, zm. 1776 r. (1 wol. *)
Szembek Bonifacy Erazm, zm. 1753 r. (27–48 wol./1 wol. *)
Trojnarski Marcin Mikołaj, zm. 1787 r. (11 wol. *)
Wolicki Cyprian, zm. 1775 r. (+)
Wysocki Franciszek Kazimierz, zm. 1749 r. (1 wol. *)
Złocki Bazyli, zm. 1780 r. (2 wol. *)
Żakowski Jan Chryzostom, zm. 1721 r. (30 wol./13 wol. *)

XIX wiek

Chrzanowski Hipolit, zm. 1848 r. (1 wol.)
Chodyński Zenon, zm. 1887 r., zob. Chodyński Stanisław
Czyżewski Ignacy Stanisław, zm. 1823 r. (1 wol.)
Dunin Wawrzyniec, zm. 1814 r. (1 wol. *)
Goldman Józef, zm. 1852 r. (1 wol.)
Januszowski v. Januszkiewicz Józef Stanisław, zm. 1813 r. (1 wol.)
Laweński Adam, zm. XIX w. (1 wol.)
Łubieński Tadeusz, zm. 1861 r. (2 wol. *)
Niewieściński Felicjan Antoni, zm. 1832 r. (31 wol. *)
Pawłowski Franciszek, zm. 1852 r. (+)
Pollner Karol Ludwik, zm. 1887 r. (294 wol./29 wol. *)
Stobiecki Józef, zm. 1886 r. (1 wol. *)
Waberski Konstanty, zm. 1907 r. (42 wol. *)
Zieliński Karol, zm. 1882 r. (6 wol. *)

XX wiek

Adamecki Jan, zm. 1972 r. (ok. 4500 wol.)
Andrzejewski Leon, zm. 1965 r. (780 wol./104 wol. *)

Andrzejewski Roman, zm. 2003 (ok. 4000 wol.)
 Arabski Józef, zm. 1996 (ok. 1000 wol.)
 Biskupski Stefan, zm. 1973 r. (ponad 1000 wol./232 wol.*)
 Chodyński Stanisław, zm. 1919 r. (ponad 4000 wol./1303 wol.*)
 Giszter Władysław, 1974 r. (374 wol./21 wol.*)
 Grajner Jan Paweł, zm. 1987 r. (ponad 2000 wol./530 wol./ponad 130 wol.*)
 Jankowski Adam, zm. 1949 (ok. 1500 wol./252 wol.*)
 Józwiak Franciszek, zm. 1988 r. (1600 wol./524 wol.*)
 Kaczorowski Henryk, zm. 1942 r. (ok. 1000 wol./26 wol.*)
 Korszyński Franciszek, zm. 1962 r. (ok. 1500 wol./152 wol.*)
 Kruszyński Józef, zm. 1953 r. (ponad 2000 wol./ok. 530 wol.*)
 Krynicki Władysław, zm. 1928 r. (ok. 2000 wol./ok. 100 wol.*)
 Kunka Bolesław, zm. 1969 r. (290 wol./157 wol.*)
 Lewandowski Czesław, zm. 2009 r. (ponad 2000 wol./ok. 370 wol.*)
 Lorentowicz Michał, zm. 1917 r. (113 wol.*)
 Majdański Kazimierz, zm. 2007 r. (ponad 2000 wol./33 wol.)
 Michalski Leon, zm. 1924 r. (+)
 Mikulski Feliks, zm. 1933 r. (+)
 Mirski Władysław, zm. 1950 r. (ok. 2000 wol./49 wol.*)
 Morawski Michał, zm. 1940 r. (ok. 2000 wol.)
 Oświęciński Jan, zm. 1986 r. (ok. 250 wol.*)
 Owczarek Wojciech, zm. 1938 r. (ok. 1500 wol./406 wol.*)
 Stopierzyński Franciszek, zm. 1911 r. (270 wol.*)
 Szafrąński Władysław, zm. 1996 r. (ponad 2000 wol./290 wol./254 wol.*)
 Śliwiński Jan, zm. 1916 r. (+)
 Zwierz Piotr, zm. 1965 r. (ok. 1500 wol./120 wol.)

PRZYPISY

¹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (ADWł), Akta kapituły katedralnej we Włocławku (AKKWł), Akta posiedzeń kapituły 1(215), k. 212v.

² ADWł, AKKWł, Akta posiedzeń kapituły 7(221), k. 132v–133v.

³ ADWł, dok. 1418; Zob. S. Librowski, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Dokumenty samoistne*, t. 3, Włocławek 1995, s. 178.

⁴ ADWł, AKKWł, Akta posiedzeń kapituły 27(241), k. 13; ADWł, dok. 2340; zob. S. Librowski, *Inwentarz realny...*, dz. cyt., t. 5, Włocławek 1996, s. 19.

⁵ ADWł, dok. 2353; zob. S. Librowski, *Inwentarz realny...*, dz. cyt., t. 5, s. 26–27.

⁶ Zob. S. Librowski, *Ocalałe i pomnażane pomoce ewidencyjno-inwentaryzacyjne archiwum, biblioteki, skarbcza i zakrystii katedry włocławskiej z lat 1516–1983*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (ABMK), 52(1986), s. 57–153; tenże, *Wizytacje diecezji włocławskiej*, cz. 1, t. 1, z. 1, ABMK, 8(1964), s. 5–172.

⁷ ADWł, AKKWł, Akta posiedzeń kapituły 23(237), s. 189; tamże, Akta ogólne kapituły 13(547), k. 2–28v: Katalog książek biblioteki kapitulnej z 1816 r.; ADWł, Akta biskupów kujawsko-pomorskich. Wizytacje, sygn. 21c, s.147–166;

⁸ ADWł, AKKWł, Dodatek do inwentarza kościoła katedralnego włocławskiego, sygn. 39(372b), Spis książek przez śp. ks. Karola Pollnera, biskupa trojańskiego, sufragana włocławskiego, kapitule włocławskiej ofiarowanych 1887 r., s. 11–20.

⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawskie ziemskie i grodzkie, varia 16, s. 1: Oblata inventarii substantiae [...] olim [...] Garnysz derelicta [...], cyt. za: D. Głó w k a, *Między teologią a historią i prawem, księgozbiór Macieja Garnysza podkanclerzego i biskupa chełmskiego, w: Między polityką a kulturą*, red. C. Kukła, Białystok 1999, s. 369.

¹⁰ J. T o n d e l, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Pelplin 2007, s. 511–512.

¹¹ J. O b ł ą k, Z. J a r o s z e w i c z - P i e r e s ł a w c e w, J. W o j t k o w s k i, *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, Olsztyn 2007, s. 155.

¹² J. G w i o ź d z i k, E. R ó ż y c k i, *Druki XVI wieku w zbiorach biblioteki katedralnej we Lwowie*, Warszawa 2008, poz. 382, 517.

¹³ *Katalog poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 1–2, red. M. Malicki i E. Zwino-grodzki, Kraków 1992–1994, poz. 82/b (Rafał Wargawski), 94/b (Stanisław z Księżej Rzeczycy), 2130/a (Jan z Turobina), 2404/b (Piotr Izdbieński).

¹⁴ *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 3, red. H. Mieczkowska, Warszawa 2007, poz. 1432, 2757 (Stefan Damalewicz), poz. 2976/a (Melchior Olszewski), poz. 1934, 2351/b, 2696/b, 2816/a, 3124/a, 3297, 3567 (Maciej Sisinius).

¹⁵ *Katalog starych druków Biblioteki Kórnickiej*, t. 1, cz. 2, oprac. P. Buchwald-Pelcowa, Wrocław 1969, poz. 1707a.

¹⁶ *Katalog inkunabułów Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy*, oprac. J. Ociepa, Bydgoszcz 1999, poz. 5.

¹⁷ M. S p a n d o w s k i, *Uwagi do polskich katalogów inkunabułów*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 37/38(2006), s. 364.

¹⁸ S. C h o d y ń s k i, *Biblioteka kapituły wrocławskiej*, rozdziałem o katalogach uzupełnił S. Librowski, Włocławek 1949.

¹⁹ K. R u l k a, *Personalne księgozbiory historyczne XVI–I poł. XIX w. w bibliotece seminaryjnej we Włocławku*, „Ateneum Kapłańskie” (AtK), 127(1996), s. 434–437 (Michał Rychalski, Aleksander Baltazar Gissa, Marcin Protfciz).

²⁰ T e n ż e, *Supereklibrisy w zbiorach biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Studia Włocławskie” (SW), 6(2003), s. 540–541, 543–544 (Piotr Mieszkowski, Jakub Zadzik, Piotr Raduński, Paweł Mirowski).

²¹ B. I w a ń s k a - C i e ś l i k, *Biblioteka kapituły katedralnej we Włocławku*, Toruń 2008, wyd. komputer.

²² *Słownik pracowników książki polskiej*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2000, s. 9, 53, 66, 128, 147.

²³ K. R u l k a, *Fragmety XVII-wiecznych księgozbiorów personalnych ofiarowanych włocławskiemu klasztorowi reformatów (przechowywane w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku)*, Włocławek 2010, wyd. komputer.

²⁴ B. I w a ń s k a - C i e ś l i k, *XVIII-wieczne księgozbiory prałatów i kanoników włocławskich w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” (TSB), 1(2008), nr 1, s. 11–24; t a ż, *Prywatne księgozbiory członków kapituły katedralnej we Włocławku w XVII wieku*, TSB 3(2010), nr 2, s. 9–29;

²⁵ T a ż, *Księgozbiór biskupa sufragana Karola Ludwika Pollnera w świetle spisu z 1887 r.*, w: *Studia z dziejów książki i prasy. Przegląd badań za lata 2007–2010*, red. Z. Kropidłowski [i in.], Bydgoszcz 2010, s. 33–46.

²⁶ K. R u l k a, *Z księgozbioru sługi Bożego bpa Wojciecha Owczarka. Fragment przechowywany w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku*, AtK 141(2003), z. 1(566), s. 106–119.

²⁷ T e n ż e, *Księgozbiór księży Chodyńskich w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, SW 3(2000), s. 418–438.

²⁸ S. L i b r o w s k i, *Kapituła katedralna włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949, s. 29.

²⁹ Tamże, s. 31; B. K o s m a n o w a, *Książka i jej czytelnicy w dawnej Polsce*, Warszawa 1981, s. 74.

³⁰ S. Chodyński, S. Fijałek, *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej*, Kraków 1915, s. 47–48, 65–67, 89–91.

³¹ A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym*, Toruń 1995, s. 148.

³² Tamże, s. 151.

³³ Analizy dokonano na podstawie: S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, Wrocław 1914 (kserokop. rkpsu w Bibl. Sem. Włocł.), gdzie zostały zawarte biogramy: 198 kanoników z XV wieku, 231 – z XVI wieku, 150 – z XVII wieku, 62 – z XIX, 10 – z XX wieku.

³⁴ M. Chachaj, *Wykształcenie wyższe a kariera w szesnastowiecznej Europie*, w: *Nauczanie w dawnych wiekach. Edukacja w średniowieczu i u progu ery nowożytnej. Polska na tle Europy*, red. W. Iwańczak, K. Brach, Kielce 1997, s. 280–281.

³⁵ S. Librowski, *Kapituła katedralna wrocławska...*, dz. cyt., s. 72–75.

³⁶ Zob. S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Wrocław 1911.

³⁷ Tenże, *Trybunałści z kapituły wrocławskiej*, Wrocław 1911.

³⁸ *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1–9, Warszawa 1981–2006.

³⁹ Zob. S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, Wrocław 1905, s. 49–103; W. Dudek, *Teologiczno-naukowy dorobek wrocławskiego seminarium duchownego*, *AtK* 72(1969), z. 2(361), s. 286–297.

⁴⁰ K. Rulka, *Superekslibrisy w zbiorach biblioteki Seminarium Duchownego we Wrocławku*, art. cyt., s. 540–541, 543–544; M. Sipałyto, *Polskie superexlibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Warszawa 1988, tabl. 44

⁴¹ K. Rulka, *Książkowe znaki własnościowe duchownych diecezji wrocławskiej*, „Kronika Diecezji Wrocławskiej”, 78(1995), s. 106.

⁴² Tamże, s. 115; Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku (BSWł), sygn. XVII.F.8919.

⁴³ K. Rulka, *Książkowe znaki własnościowe...*, art. cyt., s. 106.

⁴⁴ Tamże, s. 112–113.

⁴⁵ Tamże, s. 116.

⁴⁶ BSWł, sygn. XVIII.O.7492; sygn. XVIII.O.7543–44.

⁴⁷ B. Iwańska-Cieślak, *XVIII-wieczne księgozbiory...*, art. cyt., s. 21.

⁴⁸ K. Rulka, *Personalne księgozbiory historyczne...*, art. cyt., s. 435–436.

⁴⁹ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, dz. cyt., k. 600.

⁵⁰ Tamże, k. 92–92a.

⁵¹ *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, dz. cyt., poz. 1432, 2757.

⁵² K. Nierzwicki, *Biblioteki Kartuzji Kaszubskiej oraz jej konwentów filialnych w Berezie Kartuskiej i Gidlach*, Pelplin 2001, s. 63; J. Tondel, *Inkunabuły...*, dz. cyt., s. 511.

⁵³ K. Nierzwicki, *Biblioteki Kartuzji Kaszubskiej...*, dz. cyt., s. 63.

⁵⁴ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, dz. cyt., k. 796–797.

⁵⁵ Tamże, k. 1011.

⁵⁶ K. Rulka, *Księgozbiór księży Chodyńskich...*, art. cyt., s. 418–438.

⁵⁷ Archiwum Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku, K. Rulka, *Chronologiczne zestawienie darów książkowych dla Biblioteki Seminarium Duchownego we Wrocławku*, bez sygn.

⁵⁸ K. Rulka, *Warsztat naukowy ks. Franciszka Józwiaka*, *SW* 1(1998), s. 276–281; tenże, *Księgozbiór ks. Jana Adameckiego, teologa i bibliotekarza wrocławskiego*, *SW* 2(1999), s. 377–404; tenże, *Z księgozbioru sługi Bożego bpa Wojciecha Owczarka...*, art. cyt., s. 106–119.

⁵⁹ B. Bieńkowska, *Inwentarze księgozbiorów prywatnych jako źródła do badań nad dziejami czytelnictwa*, „Studia o Książce”, 18(1989), s. 66.

⁶⁰ Zob. K. Rulka, *Stan badań nad księgozbiorami diecezji wrocławskiej oraz postulaty badawcze na przyszłość*, *ABMK*, 26(1973), s. 5–57; K.M. Kowalski, *Księgozbiory parafialne archidiecezji pomorskiej w XVI–XVIII w. Studium z dziejów kultury intelektualnej Prus Królewskich*, Gdańsk 1993.